

Ю. А. Овчаренко
к. е. н., доцент,
Харківський національний університет будівництва та архітектури

ДІАГНОСТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

J. A. Ovcharenko,
Ph.D., Associate Professor,
Kharkiv National University of Construction and Architecture

DIAGNOSIS ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISE

У статті проведено теоретичне дослідження наукових поглядів щодо сутності поняття «діагностика» результати якого дозволили навести авторське формулювання сутності поняття «діагностика підприємства»; представлено розроблену характеристику діагностування як елементу управління соціально-економічною системою; розроблено та обгрунтовано метод діагностування економічної безпеки підприємства, який дозволяє враховувати позитивні та негативні відхилення функціонування суб'єкта господарювання.

This article presents the theoretical study of scientific views on the essence of the concept of "diagnosis" whose results have allowed the author to bring the wording of the essence of the concept of "enterprise diagnosis"; presents characteristics of diagnosing developed as part of management of socio-economic system; developed and proved method of diagnostics economic safety of enterprise that takes into account the positive and negative deviations functioning entity.

Ключові слова: *діагностика, економічна безпека, оцінка, діагностика економічної безпеки підприємства.*

Keywords: *diagnosis, economic security, assessment, diagnosis economic safety of enterprise.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток та функціонування соціально-економічних систем потребує впровадження новим методів управління, спрямованих на попередження, запобігання та подолання кризових явищ. Саме цим обумовлена необхідність та активізація наукових досліджень, спрямованих на удосконалення методики діагностування, яка передбачає застосування системного підходу до управління підприємством в умовах кризи.

Українські підприємства змушені адаптуватися до умов політичної і соціально-економічної нестабільності та шукати адекватні рішення складних проблем і шляхів зниження загроз своєму функціонуванню.

Тому особливої актуальності та важливості набуває проблема діагностування економічної безпеки підприємства та обгрунтування кількісних значень її рівня, що сприяє однозначності економічної інтерпретації отриманих результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми економічної діагностики, теоретичні та прикладні засади діагностики досить широко розглянуто у працях багатьох зарубіжних, зокрема російських, і вітчизняних науковців, серед яких: Котлер Ф., О'Гюїнн Т., Рендалл Г., Гетьман О.О., Глазов М.М., Дмитрієва О.Г., Загорна Т.О., Фролова Л.В. та ін. [1–7].

Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених теоретичним та практичним аспектам діагностування економічної безпеки соціально-економічних систем, залишаються невирішеними деякі важливі аспекти, а саме: суперечливими залишаються питання визначення поняття «діагностика», дискусійними є сучасні визначення економічної діагностики та розробка методів діагностування економічної безпеки підприємства.

Мета статті. Основною метою наукової статті є розробка та обгрунтування методу діагностування рівня економічної безпеки підприємств.

Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання: дослідження наукових поглядів щодо сутності поняття «діагностика»; формулювання авторського бачення сутності поняття «діагностика підприємства»; розроблення характеристики діагностування як елементу управління соціально-економічної системи; обґрунтування методу діагностування економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові роботи, присвячені дослідженню діагностики складних соціально-економічних систем, містять безліч тлумачень даного поняття.

На протязі значного періоду розвитку ринкових відносин поняття «діагностика» суттєво еволюціонувало та набувало нового значення.

Термін "діагностика" запозичений з медицини. Слово "діагноз" (від грецького "Діагнозис") означає розпізнавання, визначення. Він являє собою процес дослідження об'єкта діагнозу з метою отримання результату діагнозу, тобто висновку про стан об'єкта діагнозу.

Високий ступінь динамічності зовнішнього середовища, характерний для сучасного рівня розвитку ринкової економіки, істотно змінює правила, прийоми, принципи діагностики, привносячи в її зміст елементи нелінійності, стохастичності поведінки підприємства, доповнюючи, а іноді змінюючи її теоретичні засади.

Теоретичною основою діагностики виступають різноманітні теорії управління складними системами, які визначають особливості об'єкта і предмета діагностики в рамках відповідного дослідження.

У сучасних наукових дослідженнях сутність та зміст поняття «діагностика» зазнало значних трансформаційних змін та реформувалось відповідно до умов функціонування та розвитку соціально-економічних систем.

Автором було проведено теоретичне дослідження існуючих наукових підходів до визначення поняття «діагностика» (табл.1).

Таблиця 1.
Наукові погляди щодо визначення поняття «діагностика»

Автор	Визначення
О.Г. Дмитрієва [8]	Діагностика (постановка діагнозу) - це "агрегований синтетичний висновок про стан досліджуваного об'єкта, який робиться на основі різної аналітичної інформації, її синтезу та зіставлення. Отже, основна відмінність економічної діагностики від аналізу полягає в її цільовій спрямованості на виявлення відхилень від норми, виявленні патології". При цьому сукупність операцій, локалізує причину відхилення об'єкта від нормального функціонування називають функціональною діагностикою, а ту, що визначає відхилення параметрів об'єкта від заданої норми - параметричної діагностикою.
А.І. Муравйов [9]	Економічна діагностика - "спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу господарського процесу на основі типових ознак, властивих даному порушенню".
В.В. Глухов, Ю.М. Бахрамов [10]	"Діагностика економічної системи – це сукупність досліджень з визначення цілей функціонування підприємства, способів їх досягнення і виявлення недоліків".
О.С. Вартанов [11]	"Введення терміна "діагностика" зроблено не з метою позначення нового виду аналізу, скільки для того, щоб підкреслити, що основна увага повинна приділятися інтерпретації тих чи інших економічних результатів діяльності підприємства".
Б. Колас [12]	Займатися діагностикою - це означає розглядати в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати досягнення поставлених цілей і вирішення завдань, піддаючи небезпеці плановану діяльність. Це передбачає вироблення коригувальних рішень і/або перегляд цілей і прогнозів. Знання ознаки (симптому) дозволяє швидко і досить точно встановити характер порушень, не проводячи безпосередніх вимірювань, тобто без дій, які вимагають додаткового часу і коштів.
Ю.В. Степанов [13]	Економічна діагностика є системою методів для аналізу факторів розвитку соціально-економічних процесів, оцінки стану й виявлення відхилень від нормального розвитку та їх впливу на формування й функціонування регіональних ринків.
І.А. Бланк [14]	Діагностика – це початкова точка дослідження системи управління, яка визначає її як регулярну оцінку параметрів за даними фінансового обліку на основі стандартних процедур аналізу.
В.А. Верба, Т.І. Решетняк [15]	Діагностика - процес детального та поглибленого аналізу проблем, виявлення факторів, що впливають на них, підготовки всієї необхідної інформації для прийняття рішень, а також виявлення головних аспектів взаємозв'язку між проблемами, загальними цілями та результатами діяльності підприємства.
Е.М. Коротков [16]	Діагностика – це визначення стану об'єкта, предмету, явища або процесу управління шляхом реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок і вузьких місць.

На основі проведеного теоретичного дослідження та узагальнення було сформовано авторське бачення сутності поняття «діагностика».

Діагностика підприємства – це процес розпізнавання відхилень, дисфункцій і оцінки фінансово-економічних аспектів та галузевих особливостей суб'єктів господарської діяльності, які включають цілеспрямований аналіз виробничо-господарської діяльності, достовірну інтерпретацію отриманих результатів та їх узагальнення у вигляді рекомендацій щодо розвитку підприємства.

Зазначимо, що діагностика як процес передбачає необхідність розробки механізму оцінювання, з урахуванням функціональних завдань діагностування підприємства, а саме:

- у поточному періоді: діагностика стану підприємства з метою виявлення відхилень від встановлених критеріїв;

- у динаміці: можливість прогнозування розвитку та ефективності діяльності підприємства.

На основі проведеного дослідження автором було розроблено характеристику діагностування як елементу управління соціально-економічної системи (рис.1).

Необхідно зазначити, що дисфункції та відхилення економічної безпеки підприємства виникають внаслідок впливу різноманітних ендогенних та екзогенних чинників, прояву ризиків та невизначеності навколишнього середовища.

Більшість науковців пропонують кількісно оцінювати вплив ризиків та невизначеності навколишнього середовища на результати діяльності суб'єктів господарювання за допомогою коефіцієнтів дисперсії та варіації, які за своєю сутністю відображують суму відхилень результатів діяльності підприємства.

Необхідно зазначити, що діагностування економічної безпеки підприємства повинно ґрунтуватися на таких аспектах:

1. Врахування загально-методологічних засад та системного підходу, відповідно до якого підприємство розглядається як складна система, що складається із ряду підсистем і знаходиться у постійному взаємозв'язку із зовнішнім середовищем.

Рисунок 1. Діагностування як елемент управління підприємством

2. Використання комплексного підходу, згідно з яким діагностування повинне охоплювати всі підсистеми та складові економічної безпеки підприємства.

3. Врахування галузевої і регіональної специфіки підприємств, яка знаходить своє відображення у формуванні комплексної системи показників оцінювання.

4. Формалізація оцінок, що передбачає алгоритмізацію процесу діагностики економічної безпеки, чітку визначеність оцінок, послідовність їх проведення.

Автор пропонує проводити діагностування економічної безпеки за методикою, яка дозволяє враховувати усі відхилення (позитивні та негативні). Для її формалізації автор пропонує використовувати таку формулу:

$$D_j = \prod_{i=1}^n \left[1 + \frac{T(x_i)^R - \overline{T(x_i)}}{\overline{T(x_i)}} \right], \quad (1)$$

де D_j – коефіцієнт діагностування економічної безпеки j -го підприємства в умовах невизначеності;

$T(x_1), \dots, T(x_n)$ – темпи зміни відповідних показників оцінки складових економічної безпеки підприємства.

$\overline{T(x_i)}$ – середнє значення темпів зміни показників економічної безпеки, яке визначається за середньою арифметичною.

Важливим аспектом адекватної оцінки економічних явищ є врахування необхідності однакової спрямованості динаміки зміни показника (зростання або зменшення), чим й обумовлюється необхідність застосування степеневого показника (R):

$$R \begin{cases} = +1, & \text{якщо позитивною динамікою показника є зростання,} \\ = -1, & \text{якщо позитивною динамікою показника є зниження.} \end{cases}$$

Зазначимо, що коректування значення показника за допомогою додавання одиниці пояснюється урахування виявлення як позитивних, так і негативних результатів.

Тобто, якщо відхилення від середнього має позитивні тенденції, тобто $(T(x_i) - \overline{T(x_i)}) > 0$, то

значення виразу $\left[1 + \frac{T(x_i)^R - \overline{T(x_i)}}{\overline{T(x_i)}} \right]$ набуде значення більше за одиницю.

Якщо ж, відхилення є негативним, тобто $(T(x_i) - \overline{T(x_i)}) < 0$, то значення виразу

$\left[1 + \frac{T(x_i)^R - \overline{T(x_i)}}{\overline{T(x_i)}} \right]$ знаходиться у таких межах:

$$0 < \left[1 + \frac{T(x_i)^R - \overline{T(x_i)}}{\overline{T(x_i)}} \right] < 1. \quad (2)$$

При цьому, найкращий стан економічної безпеки має підприємство у якого загальне значення коефіцієнту діагностування економічної безпеки j -го підприємства в умовах невизначеності D_j має найвище значення. Тобто позитивною динамікою зміни загального коефіцієнту діагностування економічної безпеки є зростання.

Необхідно також зазначити, що мінімальним рівнем коефіцієнту діагностування, який свідчить про прийнятний стан економічної безпеки підприємства є одиниця. При цьому всі показники, які включено до діагностування економічної безпеки підприємства знаходяться у тісній взаємозалежності, що обумовлює неможливість суттєвого збільшення одного показника за рахунок іншого.

Висновки. Результатом проведеного наукового дослідження є розробка та обґрунтування діагностування економічної безпеки підприємства. Представлений методичний підхід є легким у застосуванні, а

обґрунтовані кількісні межі рівня коефіцієнту діагностування економічної безпеки підприємства призводять до однозначності економічної інтерпретації отриманих результатів.

Практична цінність підходу діагностування полягає в тому, що її застосування дає можливість підприємствам визначити свій рівень економічної безпеки на певному сегменті ринку (галузі) та виявити проблемні місця функціонування. Це сприяє вчасному попередженню негативних наслідків та впровадженню заходів щодо стабілізації та підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на розробку та обґрунтування способів запобігання та подолання негативних впливів зовнішнього оточення на рівень економічної безпеки будівельного підприємства.

Література.

1. Kotler, P. *Kotler on Marketing: How to Create, Win, and Dominate Markets* / P. Kotler. – Free Press, 1999. – 258 p.
2. O'Guinn, T. *Advertising and Integrated Brand Promotion* / T. O'Guinn, C. Allen, J. Semenik. – South Western College Publishing, 2002. – 736 p.
3. Randall, G. (2000). *Branding: A Practical Guide to Planning Your Strategy*. London: Kogan page Ltd., 2000. 184 p.
4. Гетьман О.О. Економічна діагностика: навч. посіб. [для студ. ВНЗів] / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
5. Глазов М. М. *Маркетинг предприятия: анализ и диагностика* : учебник / М. М. Глазов, И. П. Фирова. – СПб. : Андреевский издательский дом, 2006. – 268 с.
6. Загорна Т.О. Економічна діагностика : навч. посіб. / Т.О. Загорна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
7. Фролова Л. В. Економічна діагностика діяльності підприємств: методичний та практичний інструментарій : навч. посіб. / [Л. В. Фролова та ін.]. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 158 с.
8. Дмитриева О.Г. *Региональная экономическая диагностика* / О.Г. Дмитриева. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета экономики и финансов, 1992. - 127с.
9. Муравьев А.И. *Теория экономического анализа: проблемы и решения* / А.И. Муравьев. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 144 с
10. Бахрамов Ю.М. *Финансовый менеджмент* / Ю.М. Бахрамов, В.В. Глухов. – М.: Изд-во Лань, 2006. – 736 с.
11. Вартанов А.С. *Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология* / А.С. Вартанов. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 79 с.
12. Коласс Б. *Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: учебное пособие* / Пер. с франц. Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы; ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
13. Анализ и прогнозирование региональных экономических процессов [Текст] / Ю. В. Степанов [и др.] // Деньги и кредит. – 2006. – № 12. – С.27-34.
14. Бланк И.А. *Основы финансового менеджмента: В 2 т. Т. 2.* – К.: Ника-Центр, 1999. – 489 с.
15. Верба В.А., Решетняк Т.І. *Організація консалтингової діяльності.* – Київ, 2000. – 241 с.
16. *Антикризисное управление: Учебник* / Под. ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 432 с.

References.

1. Kotler, P. *Kotler on Marketing: How to Create, Win, and Dominate Markets* / P. Kotler. – Free Press, 1999. – 258 p.
2. OGuinn, T. *Advertising and Integrated Brand Promotion* / T. OGuinn, C. Allen, J. Semenik. – South Western College Publishing, 2002. – 736 p.
3. Randall, G. (2000). *Branding: A Practical Guide to Planning Your Strategy*. London: Kogan page Ltd., 2000. 184 p.
4. Hetman, O.O. and Shapoval, V.M. (2007), *Ekonomichna diahnostyka* [], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, p.307.
5. Glazov, M. M. and Firova, I. P.(2006), *Marketing predpriyatija: analiz i dignostika* [Marketing companies: analysis and diagnosis], Andreevskij izdatel'skij dom, SPb., Russia, p.268.
6. Zahorna, T.O. (2007), *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnosis], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, p.400.
7. Frolova, L. V. and others (2007), *Ekonomichna diahnostyka diialnosti pidpriemstv: metodychnyi ta praktychnyi instrumentarii* [Economic diagnosis of enterprises: methodological and practical tools], DonNUET, Donetsk, Ukraine, p.158.
8. Dmitrieva, O.G. (1992), *Regional'naja jekonomicheskaja diagnostika* [Regional economic diagnosis], Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta jekonomiki i finansov, Spb., Russia, p.127.
9. Murav'ev, A.I. (1998), *Teoriya jekonomicheskogo analiza: problemy i reshenija* [Theory of Economic Analysis: Problems and Solutions], Finansy i statistika, Moscow, Russia, p.144.
10. Bahramov, Ju.M. and Gluhov, V.V. (2006), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], Izd-vo Lan', Moscow, Russia, p.736.

11. Vartanov, A.S. (1991), *Jekonomicheskaja diagnostika dejatel'nosti predpriyatija: organizacija i metodologija* [Economic diagnostics activity: organization and methodology], Finansy i statistika, Moscow, Russia, p.79.
12. Kolass, B. (1997), *Upravlenie finansovoj dejatel'nost'ju predpriyatija. Problemy, koncepcii i metody* [Financial management of the enterprise. Problems, concepts and methods], Finansy; JuNITI, Moscow, Russia, p.576.
13. Stepanov, Ju. V. and others (2006), "Analiz i prognozirovanie regional'nyh jekonomicheskikh processov", *Den'gi i kredit*, vol. 12, pp.27-34.
14. Blank, I.A. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management], vol.. 2, Nika-Centr, Kyiv, Ukraine, p.489.
15. Verba, V.A. and Reshetniak, T.I. (2000), *Orhanizatsiia konsal'tynhovoï diialnosti* [Organization consulting activities], Kyiv, Ukraine, p.241 s.
16. Korotkov, Je.M. (2000), *Antikrizisnoe upravlenie* [Crisis management], INFRA-M, Moscow, Russia, p.432.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2015 р.